

Leiden

Retouradres: Postbus 9100, 2300 PC Leiden

Leidse Milieuraad

Per e-mail: lmrsecretaris@gmail.com

Gemeente Leiden

Bezoekadres Stadhuisplein 1

2311 EJ Leiden

Postadres Postbus 9100

2300 PC Leiden

Telefoon 14071

E-Mail j.van.wersch@leiden.nl

Website www.leiden.nl/gemeente

Datum 25 september 2024

Ons kenmerk Z/24/3725750

Onderwerp Reactie op van Advies van Leidse Milieuraad op Leids
Uitvoeringsprogramma Bodem en Ondergrond (LUBO)
2024-2030

Contactpersoon Jos van Wersch

Doorkiesnummer 0611397406

Geachte Leidse Milieuraad,
Beste Rob Boerée, Conny Broeyer, Ben Zech en Marco Roos,

Hartelijk dank voor uw advies (d.d. 7 juli 2024) op het Leids Uitvoeringsprogramma Bodem en Ondergrond 2024-2030 (LUBO). We zijn verheugd om te horen dat u de maatregelen uit het LUBO in lijn vindt met uw eerdere gegeven briefadviezen.

In deze brief reageren wij graag op uw adviezen en opmerkingen:

1 U stelt in de inleiding van het LUBO dat 'de ondergrond soms leidend is voor de mogelijkheden bovengronds en veel biedt voor de ontwikkeling van de stad'. Daarmee suggereert u afstand te nemen van de inzet bij de verstedelijking zoveel mogelijk rekening te houden met bodem en ondergrond. Waarschijnlijk is dit niet het geval, gezien de tekst elders in het document, maar dat zien wij graag bevestigd.

Reactie: Bodem en ondergrond zijn een belangrijke basis voor de gemeente Leiden, daarom is hier ook een apart hoofdstuk aan gewijd in de Omgevingsvisie en wordt er een LUBO opgesteld. Bij elk project en vergunningsaanvraag worden effecten op bodem- en watersysteem bekeken, waar nodig en mogelijk worden er aanpassingen gedaan bij de uitvoering. Water en bodem kunnen gezien de ontwikkelingen en transities niet altijd leidend zijn, omdat er botsende belangen zijn (bijv. groen versus energietransitie). Het LUBO borgt via concrete maatregelen en diverse activiteiten het belang van bodem en ondergrond.

2 Daarnaast acht onze raad het in een uitvoeringsagenda van belang dat er zoveel mogelijk beoogde resultaten vooraf worden geformuleerd en dat er een duidelijke planning bij hoort voor het bereiken van de resultaten. Zowel de beoogde resultaten als planningen missen we bij veel acties.

Reactie: Het is begrijpelijk dat u deze opmerking plaatst, maar niet elke maatregel/activiteit die benoemd is, kan worden uitgewerkt met een gedetailleerde planning inclusief uitkomst. Zo is het nog een zoektocht hoe we om willen gaan met het ondersteunen, creëren, behouden van vitale bodems. We blijven daarom graag met de LMR in overleg over de voortgang van het LUBO.

3 Beleidskaders

In de uitvoeringsagenda is een lange lijst met de geldende Leidse beleidskaders opgenomen. Onze raad mist in de lijst beleidskaders de Ecologische Hoofdstructuur (en/of uitwerkingsplan Groene Hoofdstructuur Leiden uit 2018) en adviseert deze aan de lijst kaders toe te voegen, omdat het zeer wenselijk is om ~~juist deze~~ (sic) bodems binnen de hoofdstructuur volledig te ontzien.

Reactie: hartelijk dank voor uw opmerking, we zullen de opgesomde lijst actualiseren en waar mogelijk aanvullen.

4 Relatie tussen bodem en ondergrond en maatschappelijke opgaven

De Omgevingsvisie is een belangrijk kader, dat nog uitgewerkt gaat worden in het Omgevingsplan. In de Omgevingsvisie is opgenomen dat de bodem het fundament vormt voor de duurzame verstedelijking. Boven- en ondergrondse opgaven moeten op basis daarvan goed op elkaar worden afgestemd.

Goed dat u zoals aangegeven de regie pakt om samen met relevante partijen de bodem en ondergrond duurzaam in te richten.

Reactie: hartelijk dank voor uw compliment. De gemeente Leiden wil graag met de partijen die een belangrijke rol spelen in en impact hebben op bodem en ondergrond samenwerken om tot een zo meest optimale situatie te komen die recht doet aan alle wensen, ontwikkelingen en ambities.

5 Advies 1

Onze raad adviseert u daarbij verder te gaan dan duurzaam inrichten en inzet te plegen om relevante partijen voor te lichten over kansen en bedreigingen voor de ondergrond en te stimuleren daar rekening mee te houden ter bescherming van het water- en bodemsysteem. En daarnaast te stimuleren dat relevante partijen met de gemeente naar mogelijkheden zoeken de vitaliteit van de bodem te verbeteren.

Een aantal van de door u gekozen maatregelen acht onze raad als belangrijk om de belangen van bodem en ondergrond bij de beleidskeuzen over inpassing van functies volwaardig mee te wegen. Het gaat dan met name om de volgende maatregelen:

- U geeft prioriteit aan het ontwikkelen en invoeren van een bodemtoets in de periode 2024-2026 om een zo goed mogelijk inzicht te hebben van de risico's vanuit de ondergrond.
- Verbetering van de (bodem)informatievoorziening en invoeren van gegevens over de milieukwaliteit in de BRO zodat interne en externe partijen gebruiken kunnen maken van actuele en accurate bodeminformatie.
- Het voornemen in het nieuwe Omgevingsplan waarden voor de toelaatbare kwaliteit van de bodem op te nemen (interventiewaarden).
- Investeren van capaciteit voor het tot stand komen van de beleidsmatige uitgangspunten voor de nadere uitwerking/ invulling van de Omgevingsvisie richting het Omgevingsplan is ook als activiteit opgenomen in dit LUBO.

Onze raad wil deze maatregelen graag volgen en daarover in eventueel adviseren. Het lijkt ons zinvol over de uitwerking daarvan nader te spreken in een setting zoals de conferentie die wij najaar 2022 samen met de gemeente hebben georganiseerd.

Reactie: de gemeente Leiden nodigt de LMR graag uit om via ambtelijk overleg de voortgang van de voorgestelde maatregelen/activiteiten te volgen en waar mogelijk mee te denken over de uitvoering.

6 Advies 2

Onze raad adviseert bij inpassing van alle genoemde functies steeds te onderzoeken waar inpassing de minste schade veroorzaakt voor de vitaliteit van de bodem en daarover te rapporteren. In de rapportage is het gewenst ook in te gaan over mogelijke alternatieve locaties en de effecten die inpassing daar zouden veroorzaken.

Reactie: het advies van de LMR is voor de gemeente Leiden begrijpelijk en wellicht een nastrevenswaardige ontwikkelrichting. Maar voordat een dergelijke onderzoeks- en rapportageplicht kan worden ingevoerd, is er meer kennis en onderzoek nodig waarmee bepaald kan worden wat de meest wenselijke ontwikkelingsrichting is voor het borgen van het belang van vitale bodems. Zo wil de gemeente onderzoek naar bodems om samenstelling en kwaliteit (fysisch, chemisch en biologisch) te kunnen vaststellen. Vervolgens zal het college in 2025 het college de ontwikkelrichting bepalen, waarmee bijv duidelijk wordt in welke gebieden de vitaliteit van de bodem het beste geborgd kan worden.

7 Energietransitie

Er is wel gekeken naar de koppeling van verschillende leidinggebonden activiteiten en kennisopbouw over ruimteslag, maar niet naar de gevolgen van leidingen en de uitbreiding daarvan in termen van 'warmtevervuiling' voor de bodem en de aanpak om daar rekening mee te houden.

Reactie: dit aspect is voor de gemeente een aandachtspunt bij de uitwerking van de aanpak voor vitale bodems. Hiervoor zijn we bijvoorbeeld in gesprek met het Gemeentelijk Platform Kabels en Leidingen en met de leidingbedrijven in Leiden (Vattenfall, Liander en Dunea).

8 Bodemenergiesystemen

Bij geothermie en warmte koude opslag is vooral gekeken naar interferentie tussen meerdere wko-systemen en niet naar de keuze voor de benodigde capaciteit in bodem voor de uitbreiding van dat soort systemen en de risico's voor de bodem.

Reactie: ten aanzien van WKO-systemen worden de benodigde capaciteit en bijbehorende aandachtspunten voor optimaal rendement beoordeeld en vergund door de provincie Zuid-Holland (open systemen) en de Omgevingsdienst West-Holland (gesloten systemen). Ze zijn het bevoegd gezag. De gemeente kan via haar bodemenergiesystemenverordening interferentiegebieden aanwijzen en er is de mogelijkheid voor het college om nadere regels vast te stellen voor het optimale gebruik van bodemenergie, nu en voor in de toekomstige ontwikkelingen.

Ten aanzien van geothermie ligt het de verantwoordelijkheid bij het ministerie van Economische Zaken om te controleren of en in hoeverre er effecten zijn op de (on)diepe ondergrond en grondwater, hierbij heeft de gemeente (en provincie Zuid-Holland) een indirecte rol (advies).

9 Verticaal kabels en leidingen systeem

Vanuit het perspectief van de bodem is het een goed initiatief om te zoeken naar verticale ordening en daarvoor een pilot te starten om ruimte beslag te minimaliseren en toebrengen van schade aan de bodem maximaal te reduceren.

Reactie: dank voor uw bemoedigende opmerkingen. De gemeente is zeer geïnteresseerd in de mogelijkheden van het VKLS om meer ruimte te bieden aan de natuurlijke kwaliteiten van het bodem- en watersysteem. We zijn daarom ook blij dat de pilotfase van start is gegaan op de Potgieterlaan, waarbij in de periode 1 juni 2024- 1 juni 2025 onderzocht wordt wat de effecten per seizoen zijn, alsmede in hoeverre leidingexploitanten hun werkzaamheden kunnen uitvoeren. Meer informatie kunt u vinden op de webpagina van het Centrum voor Ondergronds Bouwen: [Verticaal kabels- en leidingensysteem \(VKLS\) - COB](#)

10 Energieplannen

Bij het opstellen van energieplannen als onderdeel van stedenbouwkundige plannen wordt aandacht besteed aan de behoefte aan de uitbreiding van capaciteit. Daar mist onze raad ook aandacht voor het effect op de bodem en onderzoek naar mogelijkheden de bodem minimaal schade te berokkenen.

Reactie: de gemeente Leiden heeft via het convenant met Dunea en Liander procesafspraken gemaakt over de impact van kabels en leidingen op enerzijds het bodem- en watersysteem en anderzijds de ruimte die deze netwerken nodig hebben boven- en ondergronds.

11 Bodemkwaliteit

In hoofdstuk 4 is vermeld dat gebruik wordt gemaakt van de beleidsruimte, die de Omgevingswet biedt, voor bodembeleid om naast het reguliere instrumentarium door middel van sectorale en themagerichte programma's lokaal beleid te maken. Niet duidelijk is waaraan wordt gedacht. Is in het LUBO niet meer te zeggen over de sectorale en themagerichte programma's? En doelt u hier op de toepassing van basisbeginselen uit de Omgevingswet, zoals het voorzorgsbeginsel; het beginsel van preventief handelen; het beginsel dat milieuaantastingen bij voorrang aan de bron bestreden moeten worden; het beginsel dat de vervuiler betaalt; combinaties van functies gaan voor enkelvoudige functies; kenmerken en identiteit van een gebied staan centraal en afwenteling wordt voorkomen? Dat juicht onze raad toe.

Reactie: hartelijk dank voor uw opbouwende opmerkingen en vragen. De Omgevingswet biedt zeker een kans om nog beter integraal beleid en uitvoering te realiseren. Hierbij komen uw vragen ook aan de orde, maar ze zijn nog niet allemaal te concretiseren in het LUBO. Dat heeft ermee te maken dat bodem en ondergrond het fundament van onze stad vormen en daarmee is het dus inherent een integrerend onderwerp. Veel ruimtelijke vraagstukken komen terecht in de bodem. Hierbij willen we een stem voor de bodem ontwikkelen, in relatie tot de andere stemmen (woningbouwopgave, mobiliteitstransitie, klimaatadaptatie, warmtetransitie, netcongestie elektra, bedrijfsambities).

Uiteraard onderschrijft de gemeente Leiden de basisbeginselen van de Omgevingswet, we gaan in de komende jaren samen onderzoeken op welke wijze de basisbeginselen behulpzaam kunnen zijn bij het borgen van het belang en gebruik van bodem en ondergrond.

12 stimuleren vitale bodems

Onze raad steunt het plan mogelijkheden te inventariseren om vitale bodems te stimuleren. Doel van een vitale bodem zou overigens niet betere groei moeten zijn, maar biodiversiteit.

Reactie: de gemeente is het eens met de nuancering, die u aanbrengt. De tekst in het LUBO zal hierop aangepast worden.

13 Invulling aanpak rondom vitale bodems

Om de biodiversiteit in de bodem te waarborgen en/of verbeteren is afstemming tussen ondergrond en ontwikkelingen boven de grond belangrijk. Het gaat naar de mening van onze raad om meer dan louter de ecologische wisselwerking, maar ook over bestaande bodems als uitgangspunt, beheer met bijvoorbeeld gebruik van strooisel, het creëren van bodemrust. Het gaat om ontwikkeling en behoud van gezonde bodems, waar natuurlijke processen kunnen plaatsvinden en waarboven verharding beperkt is. Een gezond bodemleven bestaat uit talloze organismen, denk aan schimmels, bacteriën en ongewervelde dieren. Hun aanwezigheid is van vitaal belang voor bovengrondse biodiversiteit want er is een bepalende wisselwerking met het leven bovengronds. Vegetaties floreren beter bij een passende vitale bodem. Deze ecologische kwaliteit is er alleen wanneer lucht en water kan doordringen in de grond. En een betere vegetatievorming komt weer ten goede aan de overige bovengrondse biodiversiteit waar overigens een groot deel ook weer (b.v. vogels, egels voor voedsel) afhankelijk is van een gezonde bodembiodiversiteit.

Bovendien heeft een bodem met een hoog diverse (vooral wilde) begroeiing een aanzienlijk hoger waterabsorptievermogen dan kalere, arme bodems wat weer van belang is voor klimaatadaptatie. Voor een gezonde bodem is het dus uiterst belangrijk om deze zo min mogelijk te verstoren.

Reactie: de gemeente heeft waardering voor de intentie van uw advies en zet ook stappen in deze richting. We doen dit welbewust geleidelijk. Wij constateren immers dat hier op dit moment nog niet overal voldoende draagvlak voor is in de stad. Als gemeente leggen we uit waarom we minder vaak maaien, ruimte geven voor spontane bloemen en kruiden in gazons en starten we een pilot met beheerregimes langs de gevels. Ook bij de ontwikkeling van kruidenrijk grasland en de aanleg van natuurvriendelijke oevers zien we kansen voor spontane vegetatie. Tegelijk kan het college ook diverse plekken en projecten in de stad aanwijzen waarbij inwoners beduidend minder waardering of begrip hebben voor keuzes vergroening, zeker als het gaat om verwildering. De balans is precair en vraagt in de ogen van het college, juist ten behoeve van het draagvlak voor stadsnatuur, een bewuste aanpak waarbij we stap voor stap vooruit gaan.

14 Advies 3

Onze raad adviseert meer aandacht te besteden aan biodiversiteit en uitgebreider in te gaan op de wijze waarop invulling gegeven moet gaan worden aan afstemming tussen ondergrond en ontwikkelingen boven de grond. Het zou goed zijn hier ook al aandacht aan te besteden bij de uitvoering van reeds geplande projecten en daarmee leerervaringen op te doen.

Daarnaast adviseert onze raad in te gaan op de vraag hoe met bestaande vegetaties om te gaan en meer ruimte voor groen, zoals bomen, vrij te maken met voldoende ruimte voor een gezond uitstralend wortelpakket.

In het hoofdstuk over organisatie geeft u aan dat u de implementatie van het advies van onze raad in de periode 2024 – 2030 ter hand wilt nemen. Dat is een lange periode en onduidelijk is of al op korte en middellange termijn iets aan de implementatie kan worden gedaan.

Het Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie en Biodiversiteit heeft de intentie van een integrale aanpak en een programmatische, adaptieve benadering incl. leren-door-te-doen. Er is ook

gekozen voor een focus op meekoppel-kansen (vergroening, biodiversiteit, klimaat, infrastructuur) bij projectkeuze- en ontwikkeling. Dit zal ook zijn beslag krijgen bij een aantal wijkvernieuwingen waar intensief in de bodem wordt ingegrepen (b.v. vernieuwing van rioleringen). Volgens onze raad ligt het voor de hand dat het LUBO hierbij aansluit om ervaring op te doen met het testen van mogelijke maatregelen voor bodembescherming.

Reactie: Uw raad merkt terecht op dat er voor dit onderwerp een directe relatie ligt met het Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie en Biodiversiteit. In dit uitvoeringsprogramma staan diverse maatregelen/activiteiten benoemd die een (in)directe relatie hebben met dit thema. Er is afstemming en samenwerking tussen het LUBO en het Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie en Biodiversiteit.

Meer concreet zijn de volgende maatregelen uit het Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie en Biodiversiteit te relateren aan bodem en ondergrond (paginanummers uit Uitvoeringsprogramma zijn opgenomen):

Bij de leefgebieden aanpak (in het bijzonder voor kruidenrijk grasland) is voor de kwaliteit een gezonde bodem essentieel. Bij het monitoren van de indicatorsoorten bekijkt de gemeente ook het indirecte effect van de bodemkwaliteit. Voor alle leefgebieden geldt dat we inzetten op natuurlijke vegetatie om tot de kwaliteit die nodig is voor de indicatorsoorten te komen - dat is goed voor de bodem zoals uw raad ook stelt, maar daarvoor is in alle gevallen ook een gezonde bodem nodig om de optimale kwaliteit te kunnen bereiken (pagina 15).

Bij maatregelen in het kader van klimaatadaptatie ligt de focus op natuurlijke vegetatie (met name bomen en struiken) die o.a. bijdragen aan verkoeling en water langer vasthouden in de bodem (pagina 18).

De echte meerlaagse vegetatie zit vooral in struwelen en bosplantsoenen - daarvan legt de gemeente substantieel meer aan (o.a. de concrete maatregelen uit hoofdstuk 3 van het Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie en Biodiversiteit, pagina 34).

Bij het klimaatadaptief bouwen is een gezonde bodem essentieel voor veel maatregelen, zo houdt alleen een gezonde bodem voldoende water vast om aan de richtlijnen te kunnen doen (pagina 45).

In het puntensysteem voor natuurinclusief bouwen wordt beoogd om bodemkwaliteit en biodiversiteit te borgen (pagina 46).

De gemeente heeft onderzoek naar autochtoon plantenmateriaal en bijbehorende bodemkwaliteit gedaan, dat we in gezamenlijkheid met Naturalis hebben uitgevoerd om te bepalen waar de grootste biodiversiteitswaarde voor combinatie natuurlijke vegetatie en bodem zit? (pagina 54)

In het stadsnatuurmeetnet worden soortgroepen gemonitord die ook een i(n)directe indicatie geven van de bodem-biodiversiteit (zeker bij de plantengroepen). In 2024 zal hierbij ook berm-biodiversiteit worden meegenomen (pagina 79).

De gemeente zet specifiek in op wilde (natuurlijke) vegetatietypen), die passend zijn bij het bodem- en watersysteem (pagina 83).

Als laatste is de gemeente vanuit het Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie en Biodiversiteit voornemens om natuurlijke vegetatie toe te voegen en o.a. ruimte voor groen en bomen te creëren. O.a. de aanpak van de kwaliteitsverbetering van bomen langs kadernuren biedt hiervoor een kans.

Onze raad adviseert een stappenplan met tijdpad te maken voor de implementatie en daarbij ter onderbouwing aan te geven wat de voorwaarden zijn voor het implementeren en wanneer aan die voorwaarden kan worden voldaan. Bijvoorbeeld dat bepaalde beheermaatregelen ingevoerd kunnen worden bij de volgende aanbesteding op een bepaald tijdstip.

Reactie: de gemeente waardeert de aandacht die uw raad wil geven aan het concreet uitwerken van de implementatie. Veel van de onderwerpen uit het LUBO kunnen nog niet zo concreet worden uitgewerkt. Daarom blijft de gemeente graag op ambtelijk niveau in overleg met uw raad over de voortgang.

16 Bodemsanering

Aangegeven is dat er 14 zogenaamde spoedlocaties van bodemverontreiniging zijn, die vanwege risico voor verspreiding nog behandeling, zorg of nazorg behoeven. De risico's voor de volksgezondheid van deze locaties zijn volgens het LUBO 'beheerst'. Onze raad heeft daarbij behoefte aan uitleg over de risico's die spelen en de beheersmaatregelen en een onderbouwing van de beoordeling van de veiligheid.

Reactie: er bestaan 3 soorten risico's bij spoedlocaties: humane, ecologische en verspreidingsrisico's (via grondwater). Beheerst betekent dat er (tijdelijke) maatregelen zijn getroffen of condities zijn gemaakt zodat deze risico's niet kunnen optreden. De beoordeling hiervan en de goedkeuring hiervan is een verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag, te weten de Omgevingsdienst West-Holland.

17 Organisatie

Om een integrale afweging te kunnen maken over het gebruik van het water- en bodemsysteem bij beslissingen op project-, gebieds- en stadsniveau maakt het directieteam op organisatorisch niveau meer capaciteit vrij en laat u instrumentarium ontwikkelen. Daarbij geeft u prioriteit aan het opstellen van een afwegingskader en een uniform digitaal systeem. Positief dat Leiden één en ander laat neerslaan in een Grand Design.

Goed dat u bij het versterken en verzwaren van de energie-infrastructuur met de gemeenten in de Westflank dit instrumentarium inzet bij de beoordeling van ruimteclaims (plaatsing van een nieuw 150kV en 50kV station en grote kabeltracé's). Hetzelfde geldt voor de warmtetransitie.

Tot slot concludeert onze raad dat in dit LUBO 2024-2030 al een aanzet wordt gegeven voor het ontwikkelen van instrumenten voor een actiever bodembeleid, maar missen wij de aandacht voor bodem en ondergrond als onderdeel van een integrale aanpak en concrete stappen daarin. Wij achten het van belang ok ook al op korte en middellange termijn ervaring op te doen met de wijze waarop vitale bodem te beschermen en stimuleren is en adviseren die ervaringen gericht te bundelen en delen.

Reactie: de gemeente is ambitieus op het gebied van bodem en ondergrond en wil weloverwogen beslissingen nemen over de wijze van integraal bodembeleid. Het belang van vitale bodems wordt onderkend in diverse documenten zoals het Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie en Biodiversiteit en het LUBO. Hierin zitten diverse maatregelen en activiteiten die al op korte termijn (< 1 jaar) tot resultaat kunnen leiden.

Datum 25 september 2024

Gemeente Leiden

Ons kenmerk Z/24/3725750

Pagina 8 / 8

Als college willen we de LMR bedanken voor haar uitgebreide advies en blijven we graag in overleg over dit thema.

Met vriendelijke groet,

Burgemeester en Wethouders van Leiden,

de Secretaris,

de Burgemeester,

